

Preprint

Mathias Bertram (Auswahl), *Geschichte der Philosophie: Darstellungen, Handbücher, Lexika* (Digitale Bibliothek 3), Berlin, Directmedia, 1998; DM 98;

Arnim Regenbogen & Uwe Meyer (Hg.), *Wörterbuch der philosophischen Begriffe* (Philosophische Bibliothek Bd. 500), Hamburg, Meiner, 1998; x + 895 pp, DM 68, ISBN 3787313257.

Nu informatie steeds meer op cd-roms i.p.v. op papier aangeboden wordt, zal het *NTT* ook tot bespreking van cd-roms overgaan, uiteraard alleen voorzover die voor de betreffende rubrieken van belang zijn. De hier te bespreken cd-rom is zeer interessant voor theologen met interesse voor de geschiedenis van de filosofie: voor weinig geld wordt veel informatie geboden. De 'Darstellungen' omvatten: G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, F.W.J. Schelling, *Zur Geschichte der neueren Philosophie*, Ludwig Feuerbach, *Geschichte der neueren Philosophie von Bacon bis Spinoza* en H. Heine, *Zur Geschichte der Philosophie und Religion in Deutschland*. De 'Handbücher' zijn: F.A. Lange, *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart* (1866, nach der erweiterten Ausgabe 1873/75), Wilhelm Windelband, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie* (1862, nach der 6. Auflage 1912), Karl Vorländer, *Geschichte der Philosophie* (1902, nach der 5. Auflage 1919) en Johannes Hirschberger, *Geschichte der Philosophie* (1949 ff., nach der 13./14. Auflage 1991). En tenslotte wil ik U ook de naslagwerken niet onthouden: Friedrich Kirchner, *Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe* (1886, nach der Neubearbeitung von Carl Michaelis 1907), Rudolf Eisler, *Wörterbuch der philosophischen Begriffe* (1899, nach der 2. Aufl. 1904), Rudolf Eisler, *Philosophen-Lexikon* (nach der 1. Auflage 1912) en tenslotte Fritz Mauthner, *Wörterbuch der Philosophie* (1910/11, nach der 2. Auflage 1923). Deze opsomming maakt direct duidelijk dat men hier geen *nieuwe* inzichten moet verwachten; het betreft een heruitgave van klassiek werk op een nieuw medium. Wat zijn nu de voor- en nadelen van deze nieuwe editie? De installatie verliep bij mij (onder Windows 95; de cd-rom werkt ook onder Windows 3.11 of NT; systeemvereisten min. 486 met 8 MB RAM) vlekkeloos: na invoeren van de cd-rom, en na aanklikken van 'deze computer' en vervolgens het cd-rom-pictogram verscheen automatisch een d-b setup pictogram; de verdere instructies waren zeer duidelijk, en alles was in enkele minuten geïnstalleerd. Nadelen zijn er ook: de te lezen tekst verschijnt steeds slechts op de rechterhelft van het beeldscherm. Middenop het beeldscherm treft de lezer een balk met pictogrammen voor verschillende opdrachten, zoals bladeren, zoeken en tekst markeren – permanent of tijdelijk. Links tenslotte treft men een scherm waarvan de inhoud wijzigt naargelang de handeling die men verricht: soms geeft het aan, waar in de inhoud van welk boek men zich bevindt, andere keren voert men er de details van een zoekopdracht in, weer andere keren maakt men er aantekeningen, enz. Dat de te lezen tekst maar de helft van het scherm bestrijkt, betekent dat de te lezen bladzijden – zelfs bij een niet al te klein beeldscherm – klein zijn. Ik heb geen mogelijkheid gevonden om dat te wijzigen; het is wel mogelijk om ook op de linkerhelft van het scherm tekst te krijgen, maar dan heeft men twee bladzijden voor zich i.p.v. een. Overigens bevat een digitale blz. wel veel minder tekst dan een boekblz.: de meer dan 22.000 digitale blz. komen overeen met een kleine 10.000 boekblz. Een en ander onderstreept dat deze cd-rom vooral geschikt is als naslagwerk, niet als leesboek. Maar als naslagwerk is de cd-rom dan ook zeer geschikt, m.n. door de uitgebreide zoekmogelijkheden (waarbij helaas de mogelijkheid ontbreekt, de eigen aantekeningen op trefwoord te doorzoeken).

Van sommige van de op de cd-rom in oude edities opgenomen werken komen nog steeds nieuwe, herziene edities uit. Voor een van deze nieuwe edities wil ik hier tevens aandacht vragen. Het *Wörterbuch* van Kirchner/Michaelis werd de afgelopen decennia gebruikt in de editie van Johannes Hoffmeister uit 1955; nu is het opnieuw grondig herzien door Arnim Regenbogen en Uwe Meyer. Bij deze nieuwe herziening werd het oorspronkelijke karakter van het werk zoveel mogelijk gehandhaafd; het blijft een overzicht van de wijsgerige vaktermen die in de Duitse wijsbegeerte vanaf het midden van de achttiende eeuw gebruikt werden. Dat betekent dat verouderde begrippen niet geschrapt zijn, en dat oudere betekenissen van tegenwoordig op andere wijze gebruikte begrippen eveneens gehandhaafd zijn. Uit 'Hoffmeister' werd dus veel overgenomen, en soms werd zelfs tekst

uit 'Kirchner/Michaelis' die door Hoffmeister was geschrapt of vervangen weer teruggehaald, maar daarnaast treft men hier veel nieuw materiaal. Ruimte voor dit nieuwe materiaal werd o.m. gevonden door het schrappen van veel psychologische termen, die niemand tegenwoordig meer in een filosofisch woordenboek zou zoeken. De lemma's zijn nog altijd gewijd aan begrippen, niet aan personen, maar achterin treft men wel een persoonsregister (nieuw t.o.v. 'Hoffmeister'). Helaas is ook de zeer bruikbare bibliografische informatie nu achterin het lexicon te vinden, en niet – zoals bij Hoffmeister – in de betreffende lemmata. Het is gemakkelijk te voorspellen dat ook deze nieuwe editie wel weer enkele decennia dankbaar aftrek zal vinden. Op een boek als dit valt altijd ook wel wat aan te merken. Ik noem enkele zwakheden in voor theologen interessante artikelen. Wanneer men 'Mitleid' als 'auf den Mitmenschen gerichtetes Gefühl, in dem die Teilnahme anderer erlebt wird und die Bereitwilligkeit, ihm zu helfen, mitschwingt,' kan men niet zonder meer zeggen dat Mitleid in het christendom een eigenschap van God is; immers, vanwege de *impassibilitas Dei* (waarnaar men, evenals naar het Duitse equivalent, de *Leidenschaftslosigkeit Gottes*, in dit lexicon tevergeefs zoekt) heeft het christendom traditioneel aan God niet het *gevoel* van medelijden toegeschreven, maar wel de daadkrachtige *hulp* die bij mensen soms met dat gevoel gepaard gaat (vgl. bijv. Anselmus, *Proslogion* 8). Bij 'Apathie' wordt overigens niet gemeld dat deze traditioneel aan God wordt toegeschreven. De lemma's over kentheorie maken op mij een hopeloos verouderde indruk; in het lemma 'Wissen' bijvoorbeeld – dat in essentie ongewijzigd is t.o.v. 'Hoffmeister' – wordt alleen de positie van het klassieke funderingsdenken kort weergegeven, en komen de daaraan verbonden problemen, en hedendaagse alternatieven, niet aan de orde. Verder: 'Creationismus' is niet hetzelfde als 'Creatianismus' (vgl. 669). Het begrip 'hermeneutischer Zirkel' komt alleen onder 'Dekonstruktion' aan de orde, en wordt daar onvoldoende uitgelegd. Tenslotte noem ik nog enkele kleinigheden. Onder 'Aseität' zou men een verwijzing verwachten naar 'Autarkie', en onder 'Mitleid' naar 'Sympathie.' Verder is de verwijzing naar Thomas' *Summa Theologiae* onder 'Allwissenheit' onvolledig. Deze punten van kritiek nemen niet weg, dat wij hier te maken hebben met een zeer bruikbaar naslagwerk, dat in kort bestek veel, meestal betrouwbare, informatie geeft. De op de cd-rom opgenomen 'Kirchner/Michaelis' kan men naast 'Regenboger/Meyer' nog altijd met vrucht raadplegen; men vindt er soms belangwekkende informatie die in de nieuwere edities ontbreekt en soms ook betere omschrijvingen van de behandelde begrippen (zo bijv. onder 'Mitleid,' waar overigens de nieuwe editie ook belangwekkende informatie bevat die 'Kirchner/Michaelis' nog niet had).

Marcel Sarot